

УДК 342.727(045)

Сіліченко А. П.

Національний авіаційний університет, Київ

ІНТЕРНЕТ-ЦЕНЗУРА ЯК ЯВИЩЕ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Стаття присвячена таким аспектам Інтернет - цензури, як недоліки і переваги цього явища, способи її здійснення, ступінь жорсткості у країнах, що представляють різні регіони світу і суспільно-політичні устрої. Проаналізовані основні міжнародні правові документи, які виступають гарантом права людини на свободу думки і слова, непрямо забороняють цензуру на універсальному рівні. Досліджено регулювання питання в таких країнах, як Росія, Україна, США і Китай.

Сучасний етап розвитку міжнародних відносин характеризується наявністю інформаційної складової. Інформації настільки багато, що контролювати її зміст, точність і актуальність стає дедалі важче, особливо в Інтернет – просторі. В той же час необхідність певного виду контролю не ставиться під сумнів, оскільки деякі відомості здатні не просто дезінформувати, а й навіть нашкодити суспільній моралі, розпалити ворожнечу, закликати до насильницьких дій. Саме тому питання здійснення цензури мережі на державному рівні представляється особливо актуальним.

Глобалізація інформаційних та економічних процесів, розвиток засобів зв'язку призвели до формування імперативу ХХІ в. Він визначається, з одного боку, просторовими інформаційними технологіями, що створюють культуру віртуальної реальності, доступну кожному учаснику комунікативного процесу, з іншого боку - новими можливостями міжнародної еліти керувати за допомогою відомих медіа-технологій політичними та економічними процесами, маніпулюючи світовою свідомістю поза національними інтересами, персональною та громадською ідентичністю. В нових умовах набуває якісно іншого звучання проблема цензури - невід'ємної функції будь-якої держави, яка в певних формах реалізує не тільки систему заборон і обмежень, але і представляє собою потужний пропагандистський механізм. Політична цензура, яка запроваджується в різних формах, стала реальністю для всіх держав, незалежно від типу та рівня їхнього розвитку [1].

Сьогодні більшість авторитарних режимів світу намагається контролювати, що роблять та читають онлайн жителі їх країн. Уряд таких країн все краще і краще вчиться блокувати небажані матеріали, за допомогою технологій, що придбані в основному у американських приватних компаній. Китай - безсумнівний

чемпіон світу по контролю Інтернету. Але в останні роки, ця країна вже відчуває дихання в спину від своїх суперників. Кожна країна, що намагається цензурувати Інтернет, має свій власний стиль та свою власну тактику.

Мережева цензура за сучасних умов відсутня хіба що в найвідсталіших країнах світу, де рівень життя настільки низький, що люди не спроможні придбати персональний комп'ютер і оплатити доступ до Інтернету, в країнах, які програють за рівнем економічного й інформаційного розвитку.

Що ж саме ми розуміємо під цензурою? Цензура — контроль держави, організації чи групи людей над публічним виявом думок і творчості індивіда. Як правило, проявляється у придушенні вияву певних ідей, торкання певних тем або вживання певних слів [2]. Інтернет-цензура (англ. «Internet Censorship») - контроль і припинення публікації або доступу до інформації в мережі Інтернет.

Фільтрація Інтернету на державному рівні - добре це чи погано? Як завжди, висловлюються різні думки. Ми не беремося дати однозначну відповідь на це запитання. З одного боку, ступінь фільтрації може бути різним, з іншого боку, частково відповідь на це питання лежить в ідеологічній площині, тому кожен може відповісти на нього, виходячи зі своїх політичних пристрастей. Як відомо, «своя цензура - захист суспільства, чужа - заборона свободи».

Отже, перша позиція найбільш яскраво виражена на сторінках веб-сайту www.rsf.org, де наводиться список 15 країн - так званих ворогів Інтернету, куди серед інших входять Китай, Куба, Іран, Сирія, Північна Корея, В'єтнам і Білорусія. Ця позиція досить добре відома і формулюється приблизно так: «Найбільш сильно фільтрують Інтернет в країнах з низьким ступенем розвитку демократії, де побоюються доступу своїх громадян до незалежних ЗМІ.

У цих країнах не тільки обманюють громадян, але і заважають розвитку вільних ЗМІ, обмежують вільний обмін думками, утискають права людини і т.п.».

Прихильники другої позиції апелюють до теорії інформаційних воєн, розглядаючи цей термін в широкому (ідеологічному) сенсі, тобто як комплекс заходів по впливу на масову свідомість людей в умовах інформаційної відкритості. На відміну від тоталітарної пропаганди (коли все будується на «монополії на правду»), методи інформаційної війни передбачають наявність різних джерел інформації, які нав'язують свою точку зору в різній мірі. Цікаві висновки робить у своїй книзі «Інформаційна війна» С. П. Расторгуєв. Автор монографії визначає інформаційні війни як «цілеспрямовані інформаційні дії інформаційних систем одна на одну з метою отримання матеріального виграшу». Одним із засобів інформаційної зброї є мирна пропаганда переваг свого способу життя. Нав'язування власних стереотипів поведінки оточуючим системам неминуче послаблює останні і це безпечно для самого агресора, оскільки ця інформація не програмує його власну інформаційну систему [3].

Цензура в Інтернеті стає усе більш витонченою. У міру вдосконалення технологій передачі новин розширюється арсенал засобів блокування інформації. Ця тенденція детально описана в новій доповіді Комітету захисту журналістів, приуроченій до Всесвітнього дня свободи друку. Його автори вивчили 10 найбільш поширених у світі методів цензури в Інтернеті [4].

Нижче описані найбільш поширені методи цензури в Інтернеті.

1. Блокування доступу в Інтернет.
2. Точкова цензура
3. Відмова в доступі
4. Контроль над інфраструктурою
5. Атаки на сайти вигнанців
6. Вірусні атаки
7. Державна кібер - злочинність
8. Відключення Інтернету
9. Арешти блогерів
10. Застосування сили проти Інтернет-журналістів [5].

Інтернет-фільтрації, однак, притаманні два простих недоліки: недостатнє і надмірне блокування. Хоча деякі технології можуть бути ефективними при блокуванні специфічного змісту веб-сайтів високого профілю, все одно

вони не в змозі точно визначити зміст мільярдів інших, менш відомих веб-сторінок та інтернет-ЗМІ, включаючи групи новин, списки адрес електронної пошти, чатів та миттєвого обміну повідомленнями. З іншого боку, технології фільтрації часто блокують контент, який вони ніколи не мали наміру блокувати, це явище називається надмірним блокуванням [6].

На сьогодні не існує жодного універсального нормативно-правового акту, який би регулював явище Інтернет-цензури. Але є міжнародні документи, які визначають фундаментальні права людини на свободне отримання, пошук, створення інформації, в жодному з яких відкрито не дозволяється цензура в Інтернеті, навпаки, засуджуються будь-які дії, спрямовані на ущемлення вищезазначених прав. До таких документів відносяться: Женевська Декларація принципів, Женевський План дій, Туніське зобов'язання, Туніська програма для інформаційного суспільства, Загальна Декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі, Окінавська Хартія глобального інформаційного суспільства, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Декларація принципів «Побудова інформаційного суспільства – глобальна задача в новому тисячолітті», Декларація Ради Європи про свободу комунікацій. Лише у деяких випадках, а зокрема, якщо повідомлення містять заклик до відкритого протистояння, ворожнечі, якщо вони підривають суспільну мораль і порядок, шкодять репутації і честі окремих фізичних чи юридичних осіб, інформація може бути у законному порядку знищена або видозмінена.

Цікаво дослідити, як мережева цензура здійснюється в різних регіонах світу, а саме, на території СНД (в Росії і в Україні), Сходу (Китаю) і Заходу (США). В Україні цензура забороняється в основному законом, хоча відповідальність, яка несеться за її здійснення, не прописана. В законодавстві РФ, на відміну від українського, цензура не лише засуджується. В Кодексі про адміністративні правопорушення, Кримінальному кодексі передбачені санкції за неправомірне цензурування інформації в мережі. У США нещодавно були спроби прийняти закони, які б дозволяли Інтернет-цензуру, але масові протести не дали цьому статися. Китай же, на протипагу усім попереднім країнам, навіть не намагається приховати факт регулярної

перевірки і видалення небажаних матеріалів, розмішених у Всесвітній павутині. Китайське законодавство цю діяльність органів державного управління виправдовує і заохочує.

Стаття 15 Конституції України проголошує заборону цензури. Що ж розуміємо під цензурою? На це питання знаходимо відповідь у статті 45-1 Закону України «Про інформацію»: це вимога, спрямована до засобу масової інформації, журналіста, головного редактора, організації, що здійснює випуск засобу масової інформації, його засновника (співзасновника), видавця, розповсюджувача, попередньо узгоджувати інформацію, що поширюється (крім випадків, коли така вимога йде від автора цієї інформації чи іншого суб'єкта авторського права і (або) суміжних прав на неї), та/або накладення заборони (крім випадків, коли така заборона накладається судом) чи перешкоджання в будь-якій іншій формі тиражуванню або поширенню інформації з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб.

Безумовно, одним із найпотужніших на сьогодні видів відповідальності може стати морально-етична відповідальність, скажімо, у вигляді громадського осуду цензурних діянь. Однак на рівні держави юридичної відповідальності безпосередньо за цензуру не передбачено.

Хоча тут можемо говорити про два випадки навіть кримінальної відповідальності за діяння, які підпадають під цензуру:

1) зловживання владою або службовим становищем, а так само перевищення влади або службових повноважень (статті 364, 365 Кримінального кодексу України);

2) умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів (стаття 171 Кримінального кодексу України).

Таким чином, незважаючи на те, що Законом України «Про інформацію» передбачено, що відповідальність за порушення законодавства про інформацію несуть особи, винні у цензурі, ані адміністративної, ані кримінальної відповідальності за цензуру прямо не передбачено. Хоча «цензорів» теоретично можна притягнути до кримінальної відповідальності за зловживання (перевищення) владою або службовим становищем та за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів [7].

Згідно із статтею 29 Конституції Російської Федерації:

Кожному гарантується свобода думки і слова.

Не допускаються пропаганда або агітація, збуджуючі соціальну, расову, національну або релігійну ненависть і ворожнечу. Забороняється пропаганда соціальної, расової, національної, релігійної або мовної переваги.

Ніхто не може бути примушений до висловлювання своїх думок і переконань або відмови від них.

Кожен має право вільно шукати, отримувати, передавати, створювати і поширювати інформацію будь-яким законним способом. Перелік відомостей, що становлять державну таємницю, визначається федеральним законом.

Гарантується свобода масової інформації. Цензура забороняється [8].

Стаття 3 Закону РФ «Про засоби масової інформації» забороняє цензуру

Цензура масової інформації, тобто вимога від редакції засобу масової інформації з боку посадовців, державних органів, організацій, установ або громадських об'єднань заздалегідь погоджувати повідомлення і матеріали ... - не допускається.

Створення і фінансування організацій, установ, органів або посад у завдання або функції яких входить здійснення цензури масової інформації, - не допускається [9].

Кодекс про адміністративні правопорушення встановлює відповідальність за відмову в наданні громадянину інформації (стаття 5.39) і перешкоджання впевненому прийому радіо- і телепрограм (стаття 13.18).

Стаття 5.39. Відмова в наданні інформації

Неправомірною відмовою в наданні громадянину і (або) організації інформації, надання якої передбачено федеральними законами, невчасне її надання або надання свідомо недостовірної інформації, за винятком випадків, передбачених статтею 7.23.1 Кодексу, веде до накладення адміністративного штрафу на посадових осіб в розмірі від однієї тисячі до трьох тисяч рублів.

Стаття 13.18. Перешкоджання впевненому прийому радіо- і телепрограм

Перешкоджання впевненому прийому радіо- і телепрограм шляхом створення штучних перешкод - веде до накладення адміністративного штрафу на громадян в розмірі від п'ятисот до однієї тисячі рублів; на посадових осіб - від однієї тисячі до двох тисяч рублів; на юридичних осіб - від десяти тисяч до двадцяти тисяч рублів [10].

Отже, сьогодні в суспільній свідомості усталилася думка: наявність цензури - перша ознака тоталітарного політичного режиму, відсутність цензури - ознака демократичного способу організації суспільства. Проте, не можна однозначно стверджувати, що політичний режим є основним критерієм ступеня жорсткості Інтернет-цензури, оскільки навіть у державах, що називають себе демократіями, вона вже є і стрімкими темпами розвивається. В Сполучених Штатах Америки національними законами строго забороняється використання неліцензійних копій аудіо – і відео продуктів, при чому як на території цієї країни, так і за її межами, якщо автором захищених робіт є американець. Однак, не можна порівнювати цензуру мережі в США із цензурою, наприклад, Китаю, де будь-яке образливе висловлювання на адресу керівної партії чи лідера держави неминуче призводить до переслідувань і насильства. КНР прагне не стільки захистити національного виробника, як це роблять Штати, скільки відгородити себе від решти світу, зберегти унікальність свого суспільно - політичного устрою, монокультурність своєї нації. Заходом подібні спроби трактуються як такі, що порушують основоположні права людини на інформацію, на свободу думки і вільне її висловлювання. І навіть якщо характер цензури в Америці дещо інший, ніж в Китаї, не можна випускати з уваги факту її беззаперечної наявності. Уряд США неодноразово наголошував на тому, що метою контролю інформаційних потоків в Інтернеті є боротьба із порушенням прав інтелектуальної власності, з усіма можливими загрозами національному порядку, суспільному спокою, а також захист моралі громадськості. Цілі, звичайно,

справедливі, притаманні демократичному устрою, проте ніхто не стане заперечувати, що за таких умов виникає підозра щодо намагань уряду контролювати всіх користувачів мережі й розробити найбільш ефективні інструменти впливу.

Список літератури

1. *Горяева Т.М.* «Политическая цензура в СССР. 1917-1991 гг.», РОССПЭН, 2009 р.
2. Цензура. Твой выбор. Доступно з: http://yavibral.ru/index.php?page=6&news_id=211».
3. *Прохоров А.* Цензура в Интернете: «за» и «против». Компьютер Пресс. Доступно з: <http://www.compress.ru/article.aspx?id=17261&iid=799>.
4. *Комитет защиты журналистов обнаружил 10 методов цензуры в Интернете.* Отдел новостей и СМИ Радио ООН. Доступно з: <http://www.unmultimedia.org/radio/russian/archives/83800>.
5. *Десять методов Интернет-цензуры.* Malsagoff. Доступно з: <http://malsagoff.livejournal.com/409670.html>.
6. *About Filtering.* OpenNet Initiative. Доступно з: <http://opennet.net/about-filtering>.
7. *Цензура в Україні: яка вона? ТелеКритика.* Доступно з: <http://www.telekritika.ua/media-rinok/regulyuvannya/yuridichna-consultaciya/2008-05-07/38232>.
8. *Глава 2. Права и свободы человека и гражданина.* Конституция Российской Федерации. Доступно з: <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-4.htm>.
9. *Закон РФ «О средствах массовой информации» (Закон о СМИ).* КонсультантПлюс – надёжная правовая поддержка. Доступно з: <http://www.consultant.ru/popular/smi/>.
10. *Кодекс РФ об административных правонарушениях (КоАП РФ),* КонсультантПлюс – надёжная правовая поддержка. Доступно з: http://www.consultant.ru/popular/koap/13_6.html#p960.

Науковий керівник – *Алієв М.М.,*
канд. політ. наук, доц.